

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОЕКТНОЇ МЕТОДИКИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В ГОВОРІННІ В СЕРЕДНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

У статті з'ясовуються психофізіологічні особливості учнів основної школи як необхідні передумови використання проектних робіт для формування в них іншомовної компетенції в говорінні.

Описується значення використання методу проектів для досягнення позитивних результатів у виконанні вимог програми для навчання говоріння учнів дев'ятого класу. Аналізуються роботи вітчизняних й зарубіжних авторів з досліджуваної проблеми.

Акцентується увага на необхідності володіння вчителем іноземної мови психологією підлітків 10-15 років для реалізації особистісно орієнтованого підходу в навчанні говоріння з використанням проектів, вказується на необхідність урахування швидкого розвитку в них довільності всіх психічних процесів: пам'яті, мислення, уваги, уяви.

Ключові слова: *проектна робота, основна школа, говоріння, діалогічне й монологічне мовлення, психологічна характеристика підлітків.*

З кожним роком зростає потреба в спілкуванні й співпраці між країнами й людьми з різними мовами й традиціями. Особливо гостро стоїть це питання зараз, коли Україна стала асоційованим членом Євросоюзу і з 1-го січня 2016 р. має вступити в дію зона вільної торгівлі з ним. Це вимагає радикальних змін у галузі навчання іноземних мов, статус яких у нашій країні поступово зростає. У світі суттєво змінились методичні орієнтації, що відобразилось у провідних термінах методики, у тому числі й у визначеннях цілей навчання: "навчання мови" змінилось на "навчання мови як засобу спілкування", на зміну цьому терміну прийшло формулювання "навчання спілкування іноземною мовою" або "навчання іншомовного спілкування" тощо [11, с. 3].

Основною метою навчання іноземної мови у середній загальноосвітній школі є формування в учнів комунікативної компетенції, що означає оволодіння мовою як засобом міжкультурного спілкування в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, говорінні, читанні, письмі), зокрема в діалогічному й монологічному мовленні.

Що стосується основної школи (5-9 класи), то на цьому етапі починає помітно зростати обсяг навчального матеріалу, чіткіше проявляється функція іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування і як інструмента в діалозі культур і цивілізацій сучасного світу; зростає доля самостійної роботи учнів; урізноманітнюються види навчальної діяльності. Так, на кінець 9 класу учні повинні вміти висловлюватися відповідно до певної ситуації або на основі прочитаного, почутого, побаченого; вони повинні вміти вести бесіду з однією чи кількома особами в рамках визначеної програмою тематики з дотриманням основних норм, прийнятих у країнах, мова яких вивчається [7, с. 3].

Досягати позитивних результатів у виконанні вимог програми, на нашу думку, можна шляхом добору відповідного комплексу вправ й адекватних їм сучасних ефективних прийомів, методів і засобів навчання. Провідною інноваційною технологією в школі, яка здатна значно підвищити пізнавальну активність й мотивацію учнів, учителі все більше вважають метод проектів.

Метод проектів – це технологія навчання іноземної мови, що базується на моделюванні соціальної взаємодії в малій групі під час навчального процесу. Його головна теза: дитині цікаво навчатися, якщо вона розуміє, що набуті знання можна застосовувати в житті та отримати від них радість і користь. Отримавши завдання, дитина спрямована на усвідомлений розвиток своєї самостійності та самооцінки; учитель у такому випадку не примушує її, а лише заохочує та допомагає. Учитель з авторитарного носія та контролера знань перетворюється на помічника, радника, мотиватора навчально-виховного процесу.

Багато авторів досліджували проблему організації навчання іноземної мови за допомогою методу проектів (А. Басіна, Є. Полат, Т. Жарковська, І. Зимня, Т. Сахарова, С. Ніколаєва, О. Щукін, Г. Вашенко, В. Симоненко, В. Гузєєв та ін.). Серед іноземних дослідників цього методу слід назвати Дж. Дьюї, Т. Хатчасона, С. Хейнса, С. Грея, К. Левєрі, Д. Філіпса, Р. Райба, М. Увікса.

Ученими описується історія проектного методу, дається класифікація типів проектів за різними ознаками, висуваються основні вимоги до використання проектів, розглядаються види вправ на різних

етапах виконання проєктів, рекомендуються проєкти для основної й старшої школи за темами, передбаченими в програмі.

Також за останні 5-6 років ця тема знайшла відображення в статтях багатьох інших авторів, таких як А. Нехорошева, О. Тесліна, В. Телященко, Е. Арванітопуло, З. Полонська, Т. Кравченко, Н. Шевчук та ін. Але всі вони просто систематизують вже існуючі дослідження або демонструють фрагменти уроків з використанням методу проєктів.

Для того, щоб проєктні роботи були ефективним засобом формування компетенції в говорінні на уроках іноземної мови й сприяли всебічному розвитку особистості кожного учня, могли оптимально забезпечувати суб'єктне пробудження й розвиток особистості підлітків, учителі мають бути добре обізнані з їхніми психологічними особливостями. Саме під час реалізації особистісно орієнтованого підходу в навчанні іноземного спілкування, розвитку умінь у діалогічному й монологічному мовленні в основній школі з використанням проєктних робіт вчителю допомагають знання психології підлітка. З'ясування психологічних передумов використання методу проєктів для розвитку в учнів 9 класу розвитку умінь у монологічній і діалогічній формах і є *метою* цієї статті.

Навчанню в основній школі (5-9 класи) відповідає підлітковий вік учнів, який охоплює період з 10-11 до 15 років. На думку психологів [4; 1; 3; 5; 8; 2], цей вік – надзвичайно складний період психічного розвитку як для самого підлітка, так і для оточуючих його людей, протягом якого здійснюється бурхливе зростання організму й розвитку психіки. З одного боку, за рівнем та особливостями психічного розвитку підлітки ще не повністю вийшли з дитинства, а з іншого – вони вже стоять на порозі дорослого життя, у їхній поведінці реально виражається спрямування на дорослі форми взаємин і ставлення. Об'єктивної дорослості в них ще немає. Суб'єктивно вона виявляється в новому ставленні до навчання. У підлітків розвивається прагнення до самоосвіти. І цього не можна не враховувати в навчальному процесі.

Важливим психічним новоутворенням підліткового віку є розвиток довільності всіх психічних процесів під впливом насамперед нових, вищих вимог з боку навчальної діяльності. Підліток уже в змозі самостійно концентрувати свою *увагу, пам'ять, мислення, уяву*, певною мірою регулювати власні емоційно-вольові процеси тощо [5, с. 80]. Тому успішність навчання іноземної мови у проєктній діяльності залежить від багатьох факторів. Зокрема, велике значення для навчання учнів говоріння у проєктній діяльності має сукупність *потреб та мотивів* особистості, які визначають головний напрям її поведінки. У загальній психології мотив трактується як спонування до дії, пов'язане із задоволенням певної потреби; мотивація як сукупність мотивів, що спонукають людину до активної діяльності [6, с. 276], тобто потреби становлять сутність, основну рушійну силу різних видів людської активності, а мотиви є конкретними різноманітними виявами цієї сутності.

Дослідженнями психологів встановлено, що структура мотивів учіння в підлітків ускладнюється, у них поєднуються широкі соціальні мотиви (усвідомлення обов'язку, суспільної важливості набування знань, їхня роль у підготовці до життя, до майбутньої професії) із власне пізнавальними особистими мотивами (прагнення пізнати щось невідоме, утвердити свою позицію в колективі та ін.) [1, с. 184].

Проєкти дають можливість забезпечити зацікавленість й заохочення учнів до навчання. За допомогою методу проєктів можна зовсім непомітно для них контролювати процес навчання. У цьому допоможуть дослідницькі проєкти, бо значно цікавіше знайти інформацію самому й повідомити її однокласникам, ніж сидіти на уроці й слухати вчителя. Під час монологічного й діалогічного мовлення реалізується соціокультурна мотивація, яка виявляється у ставленні учня до країни, мова якої вивчається. Естетична мотивація забезпечується творчістю створення проєкту й стимулюється тим, що результат проєкту повинен бути "матеріальним", тобто представленим у вигляді колажу, альбома, комікса, інсценівки тощо. Тому учень намагається виконати цю роботу якнайкраще, оскільки від неї залежить і результат. У цьому й полягають особливості проєктів, призначених для навчання іноземної мови: використання мови в ситуаціях, максимально наближених до умов реального спілкування; акцент на самостійну роботу учнів (індивідуальну та групову); вибір теми, яка викликає в учнів великий інтерес; добір мовного матеріалу, видів завдань і послідовність роботи відповідно до теми й мети проєкту; наочне представлення результату.

Вагомою психологічною характеристикою підлітків у навчанні іноземної мови є *мислення*, під яким у психології розуміють "процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів та явищ об'єктивної дійсності в їх істотних зв'язках і відношеннях" (Максименко : 168). У підлітковому віці мислення пронизує процеси уваги, сприймання і пам'яті; підвищується роль мислення в уяві й емоційному житті учнів [1, с. 196]. Важлива особливість цього віку – формування активного, самостійного, творчого мислення. Відмінність мислення від інших психічних процесів полягає в тому, що воно майже завжди пов'язане з наявністю проблемної ситуації, завданням, яке потрібно вирішити, та активною зміною умов, у яких це завдання поставлене. За допомогою мислення приймаються певні рішення, робляться теоретичні та практичні висновки. Тому ми вважаємо, що в процесі роботи над проєктом учням набагато легше і цікавіше вирішувати певні проблемні завдання або проблемні ситуації.

Крім того, як твердять психологи, характерною особливістю розвитку мислення підлітка є зростання здатності абстрагуватися, а також зміна в мисленні співвідношення між конкретним й абстрактним на користь останнього. З конкретно-понятійного воно поступово стає абстрактно-

понятійним. Розвивається здатність конкретизувати абстрактні поняття, розкривати їх зміст у конкретних образах, уявленнях [1, с. 198]. Перехід від конкретно-образного до абстрактно-понятійного мислення здійснюється по-різному в навчальній діяльності з тих чи інших дисциплін. Саме у процесі вивчення іноземної мови створюються особливо сприятливі умови для формування здатності абстрагувати й узагальнювати властивості об'єктів, переходити від абстрактного до конкретного, оперувати абстрагованими кількісними й просторовими відношеннями.

Мислення продукує гіпотетично-дедуктивні судження, тобто логічні судження будуються на основі висунутих гіпотез; розвивається здатність до розумових експериментів, до розв'язання завдань на основі певних припущень тощо. Уміння під час вирішення інтелектуальних завдань є найважливішими досягненнями підлітків в аналізі дійсності [5, с. 81].

Отже, важлива особливість цього віку – формування активного, самостійного, творчого мислення. І щоб не втрачати можливості сензитивного періоду, потрібно постійно пропонувати учням вирішувати проблемні завдання, порівнювати, виділяти головне, знаходити спільні й відмінні риси, причинно-наслідкові залежності.

Мотивування учнів до вивчення іноземної мови неможливе без творчих завдань. Під час виконання проектних завдань творчість учнів є безмежною і не лімітованою ні в часі, ні в просторі. Працюючи над завданням, учень користується бібліотекою й мережею Internet, спілкується з друзями, батьками, сторонніми людьми. Часто, як уже згадувалось, виконання роботи потребує вміння малювати, створювати логічні схеми, аналізувати отримані результати. Все це стимулює творчість, розвиває й вдосконалює її.

Як зазначає Полат Є.С. [10], до основних вимог використання методу проектів належить користування дослідницькими методами: визначення проблеми й завдань дослідження, які з неї випливають, висунення гіпотези їх вирішення, оформлення кінцевих результатів, аналіз одержаних даних, підведення підсумків, коректування, висновки.

Ми, як і психологи, вважаємо, що підлітки вже можуть виконувати всі ці необхідні мисленнєві операції, отже, проектна робота є ідеальною для розвитку мислення, удосконалювання відповідних операцій і процесів мислення. Вона дає учням можливість використовувати свої знання індивідуально й творчо і тим самим відчувати власні досягнення. Творчі можливості проявляються у швидкому темпі засвоєння знань, перенесення їх в нові умови, у самостійному оперуванні ними. Є. С. Полат, виділяючи типи проектів за ознакою домінуючого в проекті методу, вказує, що будь-який проект потребує творчого підходу, і в цьому сенсі будь-який проект можна назвати творчим [10]. Цей метод тому і з'явився на початку минулого століття, коли виникла необхідність виявлення способів активізації самостійного, творчого мислення учнів.

Оволодіння говорінням, зокрема невідповідним мовленням, передбачає запам'ятовування великої кількості мовних та мовленнєвих одиниць, мовленнєвих штампів, що досягається за допомогою активної роботи *пам'яті*. Завдяки оперативній пам'яті під час монологічного мовлення мовець пам'ятає те, що було сказано ним і співрозмовником, а під час монологічного – що вже сказано, про що ще можна висловитись (розповісти, описати і т.п.), і тим самим забезпечується зв'язність мовлення, його логічність. Процес оволодіння в підлітковому віці більш складною системою знань впливає на розвиток мимовільної і довільної *пам'яті*. У підлітків змінюється співвідношення між мимовільним і довільним запам'ятовуванням, зростає його довільність. Новий фактичний матеріал, якому притаманні початки теорії кожної науки, ставить вищі вимоги до пам'яті, порівняно з молодшим шкільним віком. Засвоєння такого матеріалу потребує переходу від конкретно-логічної пам'яті до абстрактно-логічної [2, с. 161].

Полегшити процес запам'ятовування учнів можна шляхом створення сприятливих умов для функціонування механізму мимовільної пам'яті. Мимовільно підліток запам'ятовує яскраве, барвисте, те, що пов'язане з його емоціями. Дослідження показали, що мимовільно запам'ятовується в першу чергу те, що пов'язане з конкретною діяльністю школяра (А. О. Смирнов, П. І. Зінченко). Активізація пізнавальної діяльності підметів, спрямована на розв'язування різних видів пізнавальних завдань, створює сприятливі умови для мимовільного запам'ятовування. Отже, навчання учнів основної школи говоріння на уроках іноземної мови слід пов'язувати з активною діяльністю, якою саме є метод проектів. Засновник методу Дж. Дьюї виділив його базовий принцип як "навчання через діяльність". Вільний вибір форми спілкування в процесі проектно-роботи сприятливо впливає на психологічний клімат колективу і на відчуття комфортності кожного учня. Матеріал, спроектований на себе, співвіднесений з власним "ego" та особистим досвідом, є таким, що, згідно з положеннями сучасної психології, вимагає особистої оцінки учня, дозволяє йому розкритися та самореалізуватися. Його не стримують жорсткі рамки у виявленні того, що він знає і чим володіє. Таким чином, під час проектно-роботи відбувається емоційне сприйняття інформації, запам'ятовування якої відрізняється високою стійкістю.

Із психології також відомо, що одним із факторів успішного оволодіння іноземною мовою є *увага*. Розвиток уваги створює такі внутрішні умови пізнавальної діяльності особистості, які є гарантією розвитку пам'яті, мислення, уяви, почуттів і волі. Слідкуючи за проявами уваги у підлітковому періоді, можна зазначити, що це – період парадоксів у досягненнях і втратах можливостей підлітків. Так, у значущій для себе діяльності підліток здатний зосереджуватися на об'єктах, які подані опосередковано, в уявленнях і мало підтримуються наочними засобами. Якщо учень у чомусь зацікавлений, у нього

виробляється вміння бути уважним, навіть тоді, коли заважають зовнішні обставини, зростає концентрація і стійкість уваги. Заняття й захоплення, у яких реалізуються ціннісні орієнтації підлітка, створюють умови для вдосконалювання вміння розподіляти й переключати увагу та нівелювати слабкий її бік – неухважність. Під час спілкування в референтному оточенні підліток може виявляти уважність, зібраність, спостережливість [2, с. 168]. Так, основні принципи проектної роботи – варіативність, розв'язання проблем, навчання із задоволенням, особистісний фактор, адаптація завдань – створюють сприятливі умови для розвитку в учнів уваги.

Навчальна діяльність, формування компетенції в говорінні вимагає достатнього рівня розвитку такого психічного процесу, як *уява*. На думку психологів, у перехідний період існує лише одна психічна функція, якою підліток оволодів так, що в змозі довільно нею керувати. Такої самостійності набуває функція **уяви** завдяки активній, внутрішній, перетворювальній діяльності. Підліток здатний оперувати мисленнєвими завданнями різного характеру, значеннями й смислами мовлення, змістом прочитаного, логікою побудови дедуктивних умовиводів, поєднуючи при цьому дві психічні функції – мислення й уяву. Вільне сполучення різноманітних образів, побудова нових образів з новими смислами розвиває в підлітків творчу уяву. Про розвиток у них креативного потенціалу засвідчують продуктивність, оригінальність, самостійність процесу уяви, а також зміна домінування її видів: від мимовільного (пасивного) до довільного (активного), від репродуктивного до творчого. Низка форм активної уяви підлітків закономірно змінюють одна одну. Так, вільну фантазію молодшого підлітка витісняють у кінці підліткового віку "реалістичні" мрії й різні види творчості. Розвиток уяви підлітків може впливати на пізнавальну, емоційно-вольову сферу та на становлення особистості в цілому [2].

Крім того, для успішного процесу навчання іноземної мови із використанням методу проектів, зокрема розвитку умінь діалогічного мовлення, ми вважаємо, що слід урахувати і такі особистісні характеристики учнів, як **екстра- чи інтровертовану установку та лідерські задатки**. Екстравертована установка орієнтує дитину на зовнішній, об'єктивний світ; інтровертована – на внутрішній, суб'єктивний світ. У дитини присутні обидві установки, але одна з них домінує. Як результат екстраверт добре орієнтується в зовнішньому світі, вирізняється ініціативністю, комунікабельністю, добре вибудовує свої стосунки з великим колом людей. Інтроверт, навпаки, у спілкуванні з незнайомими людьми відчуває труднощі, часто розгублюється, характеризується замкнутістю та тривожністю з приводу проблем та небезпек, які нерідко виявляються надуманими. Тому, розподіляючи ролі з метою виконання проектної роботи, потрібно в пари (групи) об'єднувати учня-інтроверта та учня-екстраверта. Не слід включати до одної й тієї ж групи двох лідерів, бо між ними може виникнути конфлікт, що негативно вплине на результат роботи. Навпаки, правильне розподілення учнів на групи обов'язково принесе позитивний результат.

Отже, можна дійти висновку, що описані вище психологічні особливості учнів 14-15 років створюють сприятливі умови для використання проектних робіт на уроках іноземної мови в основній загальноосвітній школі як ефективного способу формування компетенції в говорінні.

Наше подальше дослідження буде спрямоване на створення комплексу вправ для навчання іншомовного говоріння учнів цієї вікової категорії з використанням проектів.

Використані джерела

1. Вікова психологія / За ред. Г.С. Костюка. – Київ : Радянська школа, 1976. – 272 с.
2. Вікова та педагогічна психологія: [навч. посіб. / О.В. Скрипниченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – [2-е вид.]. – Київ : Каравела, 2009. – 400 с.
3. Возрастная и педагогическая психология: [учеб. для студентов пед. ин-тов / В. Давыдов, Т.В. Драгунова, Л.Б. Ительсон и др.; под ред. А.В. Петровского. – [2-е изд., испр. и доп.]. – Москва : Просвещение, 1979. – 288 с.
4. Драгунова Т.В. Психологический конфликт в подростковом возрасте / Т.В. Драгунова // Вопросы психологии. – 1972. – №2. – С.16-35.
5. Заброцький М.М. Основи вікової психології : [навч. посіб. / М.М. Заброцький. – Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2005. – 112 с.
6. Загальна психологія : [підручник / О.В. Скрипниченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – Київ : Либідь, 2005. – 464 с.
7. Іноземні мови : програми для загальноосвітніх навчальних закладів / Міністерство освіти і науки України. – Київ : Перун – Ірпінь, 2005. – 208 с.
8. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): [навч. посіб.] / В.П. Кутішенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.
9. Максименко С.Д. Загальна психологія: [навч. посіб. / С.Д. Максименко. – [2-е вид., перероб і допов. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
10. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка / Е.С. Полат // Иностранные языки в школе. – 2002. – №5. – С.36-38.

11. Редько В.Г. Педагогічні та соціальні передумови оволодіння іноземною мовою як засобом міжкультурного спілкування / В.Г. Редько // Пріоритетні напрями навчання іноземних мов учнів початкової школи відповідно до комунікативного підходу та Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти: матеріали науково-методичного семінару (23 лютого 2007). – Чернігів: Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2007. – С. 3-11.

Ivanyshyna V.

PSYCHOLOGICAL PRECONDITIONS OF USING PROJECT METHODS FOR FORMING FOREIGN COMPETENCE IN SPEAKING IN THE SECONDARY COMPREHENSIVE SCHOOL

The psychological peculiarities of the senior schools pupils as the necessary preconditions of using project for forming foreign competence in speaking.

The meaning of using the method of project for researching the positive results in implementation of the program's demands for teaching speaking the pupils of the ninth form is described. The foreign and home authors of the research are mentioned their last articles and publications devoted to this problem are summarized.

The attention is paid to the necessity of acquisition of psychology of teenagers (10-15 years old) by the teachers' of foreign languages for realizing the personality – oriented approach in teaching dialogical and monological speech using projects.

The necessity of taking into account the complicated period of the psychic development of a teenager, the quick development of randomness of all psychic processes: memory, thinking, attention, imagination and their direction to selfeducating is mentioned. The interdependence of foreign language acquisition where project is a stimulating means and the needs and motives is underlined. The important peculiarities of youth age: forming active, independent, creative thinking and problem situations and tasks using in the process of organizing projects are stressed.

The attention to the ability of youth to make the abstract notions concrete, to solve the intellectual creative tasks, performing of which in the course of doing project work motivates to learning a foreign language, developing skills in speaking.

The advantages of using the research methods of project work, their influence at thinking process, improving corresponding operations and thinking processes are underlined.

The role of random and spontaneous memory in acquiring language and speech units, speech formulas in the dialogical and monological speech, its influence on the increasing the random memorizing while solving cognitive tasks in the process of active work at the project are paid attention to.

The psychic process of attention that is under influence of realizing the principles of project work (variety, problem-solving, education with pleasure, adaptability of tasks, personal factor) is mentioned.

The function of imagination that the teenagers have acquired is set out; their active work will promote development and autonomy of the imagination process.

The personal pupils' characteristics – extra and introvert readiness and leaders' abilities play a great role in teaching speaking in the project work.

All mentioned psychological peculiarities of pupils of the ninth forms make up the favourable conditions for using project work directed at teaching speaking at the English lessons.

Key words: project work, basic secondary school, dialogical and monological speaking, psychological characteristic of teenagers.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2015